

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

284
2002

Poznatky o lázních v 16. století v díle Tomáše Jordána z Klauznburka

Radim Himmler

Medaile s portrétem Tomáše Jordána z Klauznburka, Antonio Abondio 1570 (zmenšeno), in: B e r g m a n n, Joseph: Medaillen auf berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates vom XVI. bis zum XIX. Jahrhundert, II Band, Wien 1858.

V roce 2001 uplynulo 425 let od úmrtí pozoruhodné, ale dnes již ve všeobecném povědomí pozapomenuté osobnosti, lékaře a průkopníka lázeňství Tomáše Jordána z Klauznburka (1539–1586). Tomáš Jordán, původem z Kluže v Sedmíhradsku, přišel na Moravu v roce 1569 po ukončení studií a krátkém pobytu ve Vídni již jako osobnost evropského formátu, která udržovala bohaté osobní a písemné kontakty s evropskými humanistickými vzdělanci. Ve svém novém působišti pak Jordán dále rozvíjel pracovní i přátelské vztahy s moravskou šlechtou a s jednotou bratrskou, s níž nábožensky sympatizoval a snad byl i jejím členem. Vahou svých znalostí dával náplň nově vytvořenému úřadu moravského zemského lékaře, který od roku 1570 zastával na žádost moravských stavů. V jeho praktické i publikační činnosti je patrná osvětová, až moralizující snaha o zlepšení hygienických podmínek obyvatel Markrabství moravského. Jeho „Kniha o vodách hojitelných neb teplicech moravských“, vydaná roku 1581 nejprve v české a roku 1586 i v latinské mutaci, je zakladatelským počinem moravské balneologie a důležitým impulsem pro rozvoj jednotlivých lázeňských míst. Celé Jordánovo dílo vyniká kritickou prací s fakty, opřenými vždy o pečlivé zkoumání.

O Jordánově životopise i o jeho medicínském a vlastivědném přínosu máme dostatek poznatků.¹ Tento článek se pokouší na základě údajů z Jordánova stěžejního spisu o moravských léčivých vodách, konfrontovaných s jinými vydanými prameny (teoretické spisy o lázních) shrnout náhled raně novověkého člověka na užívání lázní z hlediska hygieny a trávení volného času. Chce také informovat o zájmu tehdejších lidí o minerální prameny a o vzhledu a úpravě lázeňských míst.

Jordánova kniha o moravských léčivých vodách

Vedle Jordánových epidemiologických spisů, majících pevnou pozici v dějinách lékařství, má pro historika stěžejní význam jeho největší dílo balneologické, pozoruhodná „Kni-

ha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských, slavným čtyřem stavům markrabství moravského připsaná“,² kterou Jordán napsal latinsky, ale nejprve vyšla v roce 1581 u vydavatele Fridricha Milichtalera v Olomouci česky v překladu slavkovského městského písaře a člena jednoty bratrské Ondřeje Zborského, a teprve v roce 1586 vyšla ve Frankfurtu nad Mohanem zkrácená latinská verze pod názvem „De aquis medicatis Moraviae commentariolus“.³ Jordánova kniha měla velký a dlouhodobý dopad nejen proto, že se vyznačovala vynikající kritickou metodou, a že systematicky objevovala prameny dosud neznámé a neprozkoumané, ale především proto, že byly vydána v jazyce srozumitelném většině obyvatel moravského markrabství.

Kniha se skládá ze tří částí, dvou teoretických (o chemickém složení vod a o zásadách lázeňské léčby) a třetí praktické a nejzajímavější, nazvané „Vypsání vod hojitelých Markrabství moravského“. V předmluvě k této třetí části Jordán popisuje, jak vody vyhledával, jak posuzoval jejich účinky, jak prováděl analýzu jejich složení. Zdůrazňuje pečlivost a vědeckou kritičnost, se kterou ke své práci přistupoval a neváhá přiznat i meze svých možností a upozorňuje, že: „...já také v alchymii tak zběhlý nejsem, abych to dokonalé smíšení, na jeho drobné částky rozdělit a rozebrat mohl“.⁴ Dále nastiňuje schéma členění textu. Bude popisovat třináct moravských léčivých vod a to v pořadí, ve kterém je sám navštívil. Při popisu každé z nich začne lokalizací pramene, jeho přírodní polohou, umístěním v krajině, zaznamenaná okolnosti vývěru, dále si bude všimnout chuti, barvy a vůně vody na základě osobní zkoušky i podle projevů na obyvatelích a dobytku. Dále provede chemický rozbor za účelem vystopování obsažených prvků a určení typických minerálů. A konečně ze zjištěných poznatků vyvodí, jak nejlépe danou vodu užívat, proti kterým nemocem a na jaké části těla. Této osnovy se pak Jordán v následujícím textu beze zbytku držel.

Koupele v otevřeném bazénu, Gallus Etschenreuter, 1571, in: Křížek, Vladimír: Obrazy z dějin lázeňství, Praha 1987, s. 38.

Postupně píše o vodě šumperské neboli losinské, hranické, věrovanské, bochořské, slatinické, buchlovské, petrovské, korytenské, trenčínské, nezdenické, záhorovické a suchalozské. Třináctým objektem je z řady poněkud vybočující jezero u Čejče.

Drtivou většinu textu každé kapitoly, věnované vždy jednomu prameni, tvoří detailní výklad chemických a medicínských záležitostí. Okrajově se však v textu vyskytují údaje vlastivědného a všednodenního charakteru, které jsou pro nás nejpoutavější, a umožňují nám rekonstruovat běžný život v tehdejších lázních i jejich podobu.

Jordánovy názory na hygienu

Jordánovy odborné medicínské spisy a celá kniha o vodách a zřejmě i jeho lékařská praxe byly zaměřeny na propagaci zdravého způsobu života. Jordán varuje před rozmařilostí, přejídáním a opíjením a jeho názory tak zapadají do moralizujících varování některých současníků. Připomeňme například názory dvou osobních lékařů císaře Rudolfa II. Tadeáše Hájka z Hájku a Hyppolita Guarinoniho.⁵

V listu doktorovi Jakubu Horstovi, který roku 1581 opouštěl Jihlavu a odešel do dolnorakouské Kremže, lituje Jordán přítelova odchodu a píše: „Pokud mne se týče, bylo by mi ovšem mileji, kdybys zůstal na Moravě, abychom společným úsilím čistili Augiášův chlév a lidi navykali na úctu k vědě a na životosprávu pořádnější.“⁶ Jordánův odsudek špatné životosprávy je obsažen i v předmluvě latinského spisu „Luis novae in Moravia exortae descriptio“ (Popis nové příjice rozšířené na Moravě) vydaného roku 1580 ve Frankfurtu nad Mohanem u Andrease Wechela. Toto dílo kromě přesné diagnostiky zmíněné pohlavní choroby⁷ ve své předmluvě obsahuje také pozoruhodný popis města Brna.

Jordán zde líčí polohu Brna a obdivuje pole a zahrady plné plodin a ovoce, ale také konstatuje zhýčkanost a rozmařilost obyvatel. „Tím, že úrodná půda sama od sebe štědře poskytuje živiny v nesmírném množství, schází lidem pobídka k tvrdším pracím a oni propadají sklonům k labužnictví. Pijí více vína než se sluší a navzájem se zvou k hodům, při nichž přicházejí na stůl za sebou masa a ryby, vše připravené s různým kořením pro dráždění chuti. Ti kdož pěstí révu, mají příjem z prodeje vína i ze živnosti, kterou vedle toho provozují doma. Ale žije se okamžiku a při rozkoších tabule málo se myslí na to, zda co zbude dědicům. Lid selský obojího pohlaví, jehož poměry jsou nepříznivé, přepíjí se pivem až do opojení; také bohatí, když se rozechřáli vínem, pivem se rozjařují ještě více. Voda jest odstrčena do kuchyně k přípravě jídel. Vodou studničnou i tou, která se přivádí rourami, opovrhují ... a nahrazují ji vínem a pivem. Dobře by však bylo, kdybychom si více vážili darů vody.“⁸ Z těchto slov dobře vyplývá Jordánovo spojení osvíceného lékaře a současně i zapáleného balneologa, který nezakrytě propaguje pití vody. O tom svědčí i poslední verš Jordánova epigramu otištěného pod jeho portrétem na začátku knihy o vodách:

„Vína, obyvateli, znáš svá bez učitele, ale ode mne doktora uč se znáti vody své.“⁹

Jordánovy snahy o zvelebení moravských lázní

Jak se asi stalo ze zapadlého léčivého praménku rušné lázeňské místo? Minerální prameny vzbuzovaly na našem území pozornost lidí už ve středověku. Většinou prostí, venkovští lidé, když chtěli uhasit žízeň nebo napojit dobytek, všimli si některých smyslově patrných odlišností minerálních pramenů od obyčejných studánek. Jejich zrak mohly upoutat barevné usazeniny kovů, čich sirný zápach a chuť slaná či kyselá příchuť nebo bublinky oxidu uhličitého. Nejvýrazněji určitě zapůsobily prameny horké. Při pití a zvláště při koupání si lidé povšimli hojivých účinků minerálních vod, začali jim připisovat zázrač-

nou moc. Některé prameny byly považovány za posvátná místa. Ostatně uctívání studánek bylo dlouho se udržujícím pohanským přežitkem, který se vytrvale udržoval i v dobách křesťanských.¹⁰

Pozoruhodný doklad o těchto jevech se nám zachoval v Jordánově díle při popisu okolí vody buchlovské, kde kolem pramene vesničtí lidé rozmístili kříže, k nimž přinášeli obětiny v podobě kousků chleba. „Kříže dřevěné neveliké okolo studénky do země vstrčené jsem viděl, když jsem se na příčinu toho ptal, dána mi odpověď, že z okolních míst lid selský tam se schází, a ti, kteří zimnice mají, tu vodu ... pijí a odtud neodcházejí leč až se nasytí, a potom ji také domů s sebou odnášejí, potom pak jsou uzdraveni, že tím znamením dobrodiní od vody sobě učiněné vysvědčují. Též sem spatřil, že tu i onde kouskové chleba suchého, již rozdrobeného ležely, týmž (jakž praví) úmyslem tu zanechaní, jakoby je Bohům studnic za zdraví navrácené obětovali.“¹¹

Domnělá kouzelná moc vody v tomto i jiných případech přirozeně lákala okolní vesničany a rychle šířila věhlas pramene i do vzdálenějších míst. Obyčejnými venkovany a sedláky byly prameny často hojně využívány. V Nezdenicích měli nanošenou minerální vodu džbány a vědry téměř v každém selském stavení. „V té vsi sotva do které chaloupky vejdeš, aby v ní několika džbánů, škopků a věderec té vody plných neuzřel, pro časté jí v pití užívání. Ženci sbíhající se v létě tak mnoho té vody berou, a tak hrubě ji pijí, že ačkoli je voda člověka zhloubí, však ji častokrát až do dna vyvažují, a pro dobrotu té vody potokem nemalým... pohrdají.“¹²

Když se pramen stal takto známým a užívaným místními lidmi, jistě brzy vzbudil pozornost i šlechtického či jiného majitele panství. Byl-li pramen dostatečně vydatný, záleželo jen na majiteli panství, zda místo nechá upravit a využije ho pro lázeňské účely. Zatímco v Čechách ve sledované době, tedy poslední čtvrtině 16. století, již existoval lázeňský ruch na několika místech (Karlovy Vary, Teplice, Cheb/Františkovy Lázně aj.), docházelo k něčemu podobnému na Moravě před uveřejněním Jordánova díla, které se stalo výrazným propagačním stimulem, jen zřídkakdy. O využití pramenů nad úroveň potřeby prostých obyvatel z bezprostředního okolí kupříkladu ke koupání a plavání se zasloužilo jen několik světlých výjimek z řad šlechticů často vzdělaných v cizině, kteří si uvědomovali potřebnost hygieny a zdravotní prospěšnost minerálních vod.

Takový zájem například projevil o prameny v Teplicích nad Bečvou Jan Kropáč z Nevědomí, majitel hranického panství v letech 1553–1572, budovatel nového renesančního zámku v Hranicích a cílevědomý hospodář.¹³ Kropáčovy výzkumy původu minerální vody i jeho úpravy okolí popisuje na základě vyprávění pamětníků ve své knize Tomáš Jordán. Kropáč nechal někdy kolem roku 1571 vykopat ve skále nad pramenem otvor, aby zjistil, jestli uvnitř není voda horká. Pokus skončil nešťastně, protože se výparů CO₂ nadýchal jeden dělník a na otravu zemřel. Když stejně dopadli i pokusní psi a kočky, nechal Kropáč otvor zase zasypat.¹⁴ Jordán popisuje i úpravu vývěru pramene. Hluboký bazén byl obehnan zdí a zastřešen a měl podlahu z prken. Voda byla přiváděna a vypouštěna systémem dřevěných potrubí a žlábků. Poblíž bazénu byla velká pánev pro ohřívání vody na vanové koupele. Jordán zmiňuje i jakýsi sklep, ve kterém lazebník uchovával pivo pro potřebu pacientů.¹⁵

Ačkoli se míra lázeňského ruchu pramen od pramene lišila, shledával Jordán určité nedostatky u tenkých praménků i u zaběhnutých lázní. Ve své práci neúnavně pranýřuje zanedbanost jednotlivých míst, apeluje na majitele pozemků, aby místo udržovali, sám navrhuje způsob úpravy okolí pramenů a připomíná prospěšné zdravotní účinky. I u menších a slabších praménků Jordán navrhuje upravit místo vývěru jako bazén ke koupání, zastřešit ho a vybudovat zázemí.

Například ve Slatinicích na plumlovském panství našel Jordán pouze nevyužívaný pramének prýstící ze skály pod širým nebem. Domníval se, že je třeba podnitit jeho lázeňské využití. Lamentoval nad lhostejností okolních sedláků a nabádal majitele panství: „... Jeho milost pan z Pernštejna, tak i jiní okolní páni nemálo [by] v tom vlasti své posloužili, kdyby pro pohodlí nemocných, bohatých i chudých, přitom místě stavení nějaké udělali, je zdí ohraditi a přikrýti, a tu vodu do nějaké hlubiny k mytí příhodné uvesti dali. A tím způsobem, aby lidi ponúkli k přebývání na tom místě, kteréž nyní s velikou toho všeho okolního kraje škodou, pusté jest...“¹⁶ Z moravských pánů znal Jordán jediného, který slatinické léčivé vody užíval. Byl to Albrecht Černožský z Boskovic, který si nechal vozit vodu ke koupání až na svůj letohrádek Nové Zámky v lese Doubravě na úsovském panství.¹⁷ Jordánovy snahy se ukázaly jako marné. Nedošlo ani k vystavění lázeňské budovy ani k většímu využití vody k pití. Slatinický pramen zůstal nezužitkován po celé 17. století. Teprve roku 1713 se podobně jako Jordán na Vratislava z Pernštejna obrací olomoucký městský lékař Alexander Schamsky na tehdejšího majitele panství Antonína Floriána z Lichtenštejna, aby založil ve Slatinicích lázně. Schamsky se při svém nakonec úspěšném přesvědčování odvolával i na více než 130 let starý Jordánův spis.¹⁸

Řadu výtek, ale i zajímavých podrobností nalézáme v Jordánově popisu lázní v Trenčianských Teplicích. Lokalitu zkoumal v létě roku 1579. Popisuje polohu místa v krásné přírodě údolí řeky Váhu. Stěžuje si na ohrožování pocestných „loupežníky a lotry“ v pomezním hvozdu mezi Moravou a Horními Uhrami. Ubytovací možnosti nepovažuje Jordán za dostatečné. Zděnými stavbami byly pouze jedna obecní hospoda a jedno selské stavení. Pro chudé lidi byly k dispozici pouze improvizované přístřešky bez vyplněných zdí, jen zastřešené, které stěží uchránily před deštěm a zimou. S příchodem sezony v květnu se místo zaplnilo početnými hosty, kteří byli nuceni řešit ubytování po svém. „...Páni a stav rytířský v staních na široké louce rozbitých bydlejí. Obecný pak lid z prutí, lís a ratolestí, k čemuž lesové blízkí dostatku dodávají, boudy sobě strojí, takže by někdo řekl, že tu nějaké vojenské ležení jest.“¹⁹ Samotná lázeň se nemohla chlubit výstavností. Nacházela se pod širým nebem a skládala se ze dvou vykopaných prohlubní bez dřevěného bednění a podlahy. Jeden takovýto přírodní bazén byl určen pro chudé pacienty. Nedaleko ležela druhá lázeň určená pro bohaté a urozené hosty. Příčinu neutěšeného stavu pramene i bydlení viděl Jordán v nedbalosti místních sedláků, kteří měli podle starého nařízení uherských králů o prameny pečovat, ale nedělali to kvůli své chudobě i kvůli nebezpečí přepadení loupežníky. Jordán, který si byl vědom prospěšnosti trenčianských vod, litoval, že ani místní panstvo nenásleduje „mohamedánského příkladu“ a o dary přírody více nepečuje, ba naopak brání stavění a podnikání na svých pozemcích. Lhostejnost a nezáměr o pozvednutí lázní v Trenčianských Teplicích uzavírá Jordán povzdechem: „A tak když o své vlastní věci péči máme, obecné věci na zkázu přijíti musejí.“²⁰

Život v lázních v 16. století

Podobných popisů lázeňských míst se v Jordánově díle zachovalo několik. Vystupují z nich před námi stručné zmínky o lidech (urození rytíři a páni, chudí sedláci, lazebníci a jejich pomocníci), o jejich lázeňských pobytech (koupele, hospody, bydlení) i o přibližné podobě a atmosféře lázní (bazény, vany, potrubí, úprava okolí pramenů). Abychom si udělali ještě plastičtější představu o životě a vzhledu lázní 16. století, musíme si vzít na pomoc dobová vyobrazení dochovaná v některých spisech evropských balneologů (viz obrazová příloha). Jordánovy údaje doplníme o informace obsažené v jiných teoretických spisech o lázních a minerálních vodách.²¹ Pokusíme se tak rekonstruovat podobu lázní v období

raného novověku. Nemůžeme je samozřejmě poměřovat očima dnešního lázeňského hosta, jehož standardní představu o starých lázních vytvářejí klasicistní kolonády, romantické parky s altánky a secesní sanatoria. Nicméně i v 16. století si lidé dokázali upravit okolí minerálních pramenů podle svých potřeb a svého vkusu.

Z uvedených ukázek vyplývá, že se koupele v lázních odehrávaly v přenosných vanách nebo prostorných bazénech. Jak vidíme na soudobých obrázcích, takový bazén byl z jedné části zapuštěn do země, ale jeho druhá část vystupovala nad terén a byla tvořena pevným dřevěným bedněním, které, aby voda neunikala, muselo být utěsněné zřejmě nějakým tmelem. Bazény mohly být provizorně zastřešené dřevěnou konstrukcí nebo se nacházet ve zděné budově. Pokud nebyly nijak ohrazeny, mohly z nich být pěkné výhledy do zalesněné krajiny, snad i se siluetou nějakého hradu na obzoru, jak vidíme na obrázku ze spisu Laurenta Phriese. Minerální voda se mohla do bazénu dostávat různým způsobem. Když byla nádrž vytvořena rozšířením a prohloubením původní studánky, vytékala voda samovolně ze dna. Bylo-li dno vydlážděno kameny nebo pokryto dřevěnými deskami, pak voda příjemně probublávala mezi nimi. Někdy byla voda do lázně, stojící dále od pramene, dopravována dřevěnými rourami nebo žlábků. Na vyobrazení z knihy Galla Etschenreutera vidíme uprostřed kašny zdobený buď dřevěný nebo kamenný pilíř, z kterého jako z vodotrysku vytéká voda. Podobný pilíř s bronzovými chrliči, z nichž tryskala voda do bazénu, podpíral současně strop kryté lázně v Teplicích v severních Čechách.²²

Léčebné kúry v těchto počátcích odborného lázeňství byly pro pacienty velice náročné, až zdraví škodlivé. Při pitných kúrách člověka doslova prolévali litry a litry minerálky a při koupelích nechávali pacienty sedět či plavat v agresivní vodě dlouhé hodiny, což se neblaze promítalo na stavu pokožky (poleptání).²³ Pobyt v bazénu se tak stal celodenní náplní a lazebníci a majitelé lázní museli dbát na to, aby se pacienti cítili příjemně, aby se nenudili, nehladověli a nežíznil. Voda musela být po celou dobu teplá, aby nedošlo k podchlazení. Ne všechny prameny byly vřídly, a tak voda musela být ohřívána.

Co se týče potravy, přijímali ji pacienti přímo v koupeli. Na dobových vyobrazeních se nachází jakási improvizovaná hodovní tabule v podobě desky nad vodní hladinou, spočívající svými konci na okrajích bazénu. Mezi rozprostřenými poživatinami rozpoznáváme ovoce. Lázeňští hosté drží sklenky vína či žejdlíky piva. Ani nápoje tedy nechyběly. Byly uchovávané v přenosných lahvích nebo blízkých zahloubených sklípčích, o nichž se zmiňuje Jordán u vody hranické, jak již bylo uvedeno výše.

K lázeňskému životu patřila i hudba. Na housličky si mohl zahrát některý z hostů, někdy se vytváření příjemné zvukové kulisy třeba ujal potulný muzikant či šašek a stal se tak nevědomky předchůdcem kapel z pozdějších lázeňských kolonád.

Dobové dřevorezy prozrazují, že se muži a ženy koupali společně. Zahalení do barevných volných rouch (jakýchsi tóg) jsou jen někteří z koupajících se, zatímco ostatní jsou nazí. Souvisí to s přirozeným vnímáním lidské sexuality v době renesance. Bariéra zde nevede mezi dvěma pohlavími, nýbrž mezi různými stavy a sociálními skupinami. V trenčínských lázních se nacházely dva bazény, jeden pro urozené a druhý pro „lid obecný“, ovšem „obojího pohlaví beze všeho rozdílu“.²⁴ Pověst městských lázní jako sídla neřesti si podržely i minerální lázně v přírodě. O láskování mužů a žen referuje humanistický básník Tomáš Mitis ve své ódě na severočeské Teplice: „Nuže, chceš-li se koupat, hled' teplic užívat, aneb toužíš-li hrou svou rozptýlit mysl, to svedeš tu taktéž; pakli však budeš si přát se potěšit zástupem sladkých milostenek, tu naskytne se ti celý jich zástup: přemnoho Venušiných zde dcer budeš spatřiti moci, zhlédneš i dívky, jež Heleně krásou a Sabinkám studem vyrovnají se, a stykem s nimi své potěšíš srdce.“²⁵

Nad rozkošnickými lázeňskými pacienty se rozhořčuje ve svém pojednání o Karlových Varech i Václav Payer z Lokte: „A tu je třeba poznamenat, že přemnoží lidé přicházejí do oněch vřídelných lázní jen pro zábavu a často si přivodí zlá onemocnění, protože jejich těla jsou příliš krevnatá. Příroda zajisté vytvořila teplé lázně pro lidi nevalného zdraví, nikoli pro něčí chlípnost a rozkoše.“²⁶

Zpestření dlouhé chvíle kromě milostných hrátek poskytovaly různé hry a zápasy. Při popisu vody losinské vzpomíná Jordán na svou návštěvu „v teplici bádenské za Vídní“ a říká, že přihlížel „kratochvílím a hrám těch, kteří se myjí“ a viděl, „že se dva myli, kteřížto zápasíce spolu vodu zakalili“.²⁷ Obdobnou zábavu ve vodě v Teplicích popisuje i Tomáš Mitis: „Ti, kteří spolu do teplých vkročí vod, ... začnou si navzájem hrát a přechásto hlaholit smíchem. Jeden na způsob husy chce pod vodou plavat, a zase onen, jsa na zádech natažen, chodidla vysouvá z vody; jiný zas do hloubky skáče a na vzdálených pak místech vystrčí hlavu a vzápětí vodu na místě šlape. Jinému dlouhá kláda, jež pomalu splývá, zas slouží k zábavě; kol ní své obtočiv nohy z ní visí, a brzo na tuhý zadek si lehne neb měkké břicho, začne pak přeskakovat jak kopí neb zrychlená střela, potom zas pohybem náhlým se do kruhu stáčí, napadaje své druhy, a to mírným a neškodným bojem. Spěšně a se vši silou se na jednoho zas druhý řítí a srazit ho hledí buď rukou anebo nohou, přitom do vody spadne sám a přiměje k smíchu diváky, anebo pospolu do vody zapadnou oba.“²⁸

S pomocí písemných a obrazových pramenů jsme mohli nahlédnout do jedné z pouťavých, až bezstarostných kapitol života našich předků v závěru 16. století, a dozvědět se tak alespoň náznakově o jejich nazírání na hygienu i o jejich volnočasových aktivitách spjatých s lázněmi.

Poznámky

¹ G e l l n e r, Gustav: Tomáš Jordán, Časopis Matice moravské 60, 1936, s. 85–140, 315–354. H i m m l e r, Radim: Zhodnocení osobnosti a díla evropského vzdělance, moravského zemského lékaře a průkopníka balneologie Tomáše Jordána z Klauznburka (1539–1586), Opava 2000, diplomová práce. H i m m l e r, Radim: Přínos knihy Tomáše Jordána z Klauznburka o moravských léčivých vodách k poznání historickogeografického obrazu raně novověké Moravy, in: Historie 98. Sborník prací celostátní studentské vědecké konference, red. P. Č o r n e j a B. Z i l y n s k y j, Praha 2000, s. 149–173. J o h n o v á, Danuše: K jubileu prvního zemského lékaře na Moravě, Z kralické tvrze 3, 1969, s. 11–15. R i t t m a n n: Neue und alte Krankheiten im 16. Jahrhunderte nach Thomas Jordanus, ersten Landschafts-Physikus von Mähren, Notizen-Blatt 7, 1869, s. 54–56. S a j n e r, Josef: Čtyřista let od vydání balneologického díla „Kniha o hojitelných vodách neb teplicích moravských“ z pera Tomáše Jordána z Klausenburgu, in: Balneologický spravodaj 1981, Bratislava 1982, s. 31–34. S a j n e r, Josef: Tomáš Jordán z Klausenburgu a jeho „Kniha o vodách hojitelných neb teplicích moravských“, Štafeta – kulturně politický časopis Prostějovska 14, 1982, č. 2, s. 29–30. Š í p o š, Ján: Tomáš Jordán v kontexte svojej doby, in: Balneologický spravodajca 1985, Bratislava 1986, s. 11–19. Š í p o š, Ján: Tomáš Jordán z Klausenburgu, Slovenské kúpele 21, 1979, č. 4, s. 22–23.

² Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Sbírková knihovna, sign. K 16 558; Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32 427.

³ Novodobé Slavíkovo vydání je stejně jako latinské vydání z roku 1586 zkrácené a jsou z něj vypuštěny teoretické kapitoly, týkající se chemických a lékařských podrobností obecně, a ponechána jen nejzajímavější část popisující konkrétně moravské léčivé vody. Do doslovu nového vydání je navíc zařazen překlad stati o vodě hlucké, která byla obsažena pouze v latinské verzi, a také překlad popisu města Brna, který Jordán umístil do úvodu ke svému latinsky psanému epidemiologickému spisu o příjici (Luis novae descriptio).

Společné koupání v přírodě. Titulní list spisu Laurenta Phriese z roku 1519, in: Křížek, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*, Praha 1987, barevná obrazová příloha.

- ⁴ Slavík, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku *Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských*, Olomouc 1948, s. 10.
- ⁵ Tadeáš Hájek z Hájku 1525–1600 (usp. Jiří Boška), Praha 1976, s. 16; Evans, R. J. W.: *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576–1612*, Praha 1997, s. 245 a 329; Janáček, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 345.
- ⁶ Gellner, Gustav: Tomáš Jordán, *Časopis Matice moravské* 60, 1936, s. 139–140; Válka, Josef: *Morava reformace, renesance a baroka. Dějiny Moravy* 2, Brno 1996, s. 74.
- ⁷ Gellner, Gustav: *Z dějin epidemií*, *Věda a život* 1, 1935, s. 218–219; Gellner, Gustav: Tomáš Jordán, *Časopis Matice moravské* 60, 1936, s. 128–136.
- ⁸ Gellner, Gustav: Tomáš Jordán, *Časopis Matice moravské* 60, 1936, s. 104–105.
- ⁹ Tamtéž, s. 315.
- ¹⁰ Skružný, Ludvík: *Zdroje vody – místa pohanských a křesťanských kultů, zdroje pitné a užitkové vody, jejich úprava, rozvod a možné zdroje ikonografického materiálu*, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 631–644.
- ¹¹ Slavík, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku *Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských*, Olomouc 1948, s. 43.
- ¹² Tamtéž, s. 70.
- ¹³ Hosák, Ladislav – Indra, Bohumír – Jasková, Marie: *Hranice. Dějiny města, díl I. Od nejstarších dob do války třicetileté*, Hranice 1969, s. 77–92.

- ¹⁴ S l a v í k, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských, Olomouc 1948, s. 25.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 23–26.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 40.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 41–42.
- ¹⁸ S l a v ě t í n s k ý, Milan: Tomáše Jordána objevný spis o hanáckých lázních a marná snaha o realizaci lázní v XVI. století (Z dějin lázní Slatinic), Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 115, 1963, s. 16–18; J a n o u š e k, Vojtěch: Lázně Slatěnice, Prostějov 1921, s. 4–8.
- ¹⁹ S l a v í k, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských, Olomouc 1948, s. 57.
- ²⁰ Tamtéž, s. 60.
- ²¹ M i t i s, Tomáš: O lázních teplických (přel. Bohumil R y b a), Teplice 1980; P a y e r z L o k t e, Václav: Pojednání o Karlových Varech (ed. Josef S a j n e r a Vladimír K ř í ž e k), Praha 1984.
- ²² M i t i s, Tomáš: O lázních teplických (přel. Bohumil R y b a), Teplice 1980, s. 36.
- ²³ K ř í ž e k, Vladimír: Obrazy z dějin lázeňství, Praha 1987, s. 134n.
- ²⁴ S l a v í k, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských, Olomouc 1948, s. 59.
- ²⁵ M i t i s, Tomáš: O lázních teplických (přel. Bohumil R y b a), Teplice 1980, s. 20–21.
- ²⁶ P a y e r z L o k t e, Václav: Pojednání o Karlových Varech (ed. Josef S a j n e r a Vladimír K ř í ž e k), Praha 1984, s. 42.
- ²⁷ S l a v í k, Bedřich (ed.): Thomáše Jordána z Klauznburku Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských, Olomouc 1948, s. 14.
- ²⁸ M i t i s, Tomáš: O lázních teplických (přel. Bohumil R y b a), Teplice 1980, s. 21.

Summary

The article informs about the interest that 16th century people had in mineral springs and baths. The main source of the study was a publication „Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských“ (A book about moravian healing waters or baths) by the doctor of land Moravia and a popularizer of mineral waters and baths Thomas Jordan of Klausenburg (1539–1586). His interesting work refers to everyday life in baths and notices many details about the approach of people in Early New Ages to health and hygiene and about spending free time. The study also explores some iconographic materials connected to the main topic.

Translation by R. Himmler